

lingvistice din Romania *continua*; în al treilea rând, prezentarea spațiilor lingvistice tradiționale din Romania *continua*; în al patrulea rând, clasificarea limbilor romanice. În finalul primei părți, plecând de la cele trei tipuri de variații diasistemice (diatopice, diastratice, diafazice), sînt studiate variațiile limbilor romanice.

În partea a doua, care tratează istoria și structurile interne ale limbilor romanice, după prezentarea unui cadru general al aspectelor teoretice, se propune o analiză comparată a compartimentelor limbii, fonetic-fonologic, morfologic, sintactic și lexical din spațiul neolatin.

În partea a treia, care adîncește aspectul istoric extern al limbilor și varietăților romanice, după o prezentare a problemelor de istorie externă, a factorilor determinanți din istoria externă, (spațiul, demografia, contactul lingvistic, infrastructura și organizarea socioculturală, politică și economică, cultura scrisului și gîndirea lingvistică), cu indicarea cronologiei corespunzătoare, se descrie baza latină a limbilor romanice, încadrată între secolele al VII-lea î. Hr – al V-lea d. Hr, punctînd aspecte privitoare la formarea Imperiului roman, la procesul de latinizare, la contactul lingvistic și la fragmentarea creată în Romania, precum și la variația și regionalizarea limbii latine. În perioada următoare, situată între secolele al V-lea și al X-lea, este încadrată geneza Romaniei, prin care se înțelege, în mod firesc, trecerea de la latină la limbile romanice, delimitarea teritoriilor romanice rezultate în urma procesului de trecere de la limba mamă la limbile fiice, migrarea și contactul lingvistic etc. Romania secolelor al XI-lea și al XV-lea înseamnă o etapă, pe de o parte, de mari migrații și colonizări și, pe de altă parte, de stabilizare și fluctuație interne în cadrul spațiilor constitutive. De asemenea, în funcție de ceilalți factori de istorie externă, autorul prezintă situația infrastructurii, a evoluției socioculturale, a culturii scrisului, a culturii lingvistice și a varietăților și limbilor aloglote. Urmează apoi epoca modernă, încadrată între 1500 și secolul al XIX-lea, asupra căreia se fac aprecieri specifice, pe lîngă cele comune discutate în cadrul fiecărei etape cronologice (spațiul, geopolitica, demografia, cultura scrisului și elaborarea lingvistică). Notele specifice trimit la elaborarea unei gîndiri lingvistice prin stabilirea de teorii și gramatici și inițierea lexicografiei. În ceea ce privește epoca contemporană, situată între 1880-2000, pe lîngă aspectele comune indicate *supra*, sînt tratate cele specifice, precum tendințele evolutive ale varietăților nenormate contemporane. În ultimul rînd, secțiunea a treia se încheie cu aportul istorie externe în domeniul lingvisticii romanice.

În partea a patra, se adîncesc aspecte privitoare la metodologia și practica din cadrul cercetării de tip romanistic. Astfel, după prezentarea metodologiei și practicii cercetării în lingvistica romanică, se delimitează elementele metodologice de tip filologic (genurile textuale, tradițiile textuale, codarea și transmiterea textelor vechi, teoria și practica edițiilor, lingvistica corpus-urilor în romanistică) și elemente de istoriografie în lingvistica romanică (geneza și elaborarea paradigmei istorico-comparative; paradigma modernă a romanisticii; teoria, practica și predarea romanisticii; lingvistica și politica în romanistică), aplicate cercetării lingvistice romanice.

Meritul acestei lucrări constă, în primul rînd, într-o sistematizare de tip pedagogic a unei materii teoretice și aplicate foarte vaste din cercetarea romanistică și, în al doilea rînd, în introducerea unei terminologii de specialitate care ordonează gîndirea lingvistică din spațiul francofon. (Simona AILENII)

Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, I (1429–1750), II (1751–1795), Iași , 2008, III (1796–1828), IV (1829–1859), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009. Adunînd texte din perioada 1429-1859, editorii

Însemnărilor de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei, istoricii Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, pun la dispoziția publicului interesat „un imens jurnal colectiv al istoriei noastre”, după cum se precizează în *Prefața* primului volum la care ne referim. Îndelungata experiență în editarea izvoarelor medievale, preocuparea pentru descoperirea acestor însemnări în arhivele și bibliotecile publice și particulare din țară sau străinătate a prof. univ. dr. Ioan Caproșu și efortul deosebit al unui cercetător recunoscut în domeniul istoriei cărții, dr. Elena Chiaburu, de a realiza tehnoredactarea și indicele materialului documentar au făcut posibilă publicarea celor patru volume de *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*.

Convinși de importanța particulară a unor astfel de însemnări, numeroși istorici, începînd cu Gheorghe Ghibănescu și Mihai Costăchescu, au întrevăzut necesitatea adunării unor astfel de însemnări și au avut întreprinderi de acest fel, dar ediția apărută la Casa Editorială Demiurg în condiții grafice excepționale este primul *Corpus* care cuprinde într-o editare de acuratețe filologică totalitatea însemnărilor ce au fost făcute pe cărțile, manuscrise și tipărite, care s-au aflat în Moldova între 13 martie 1429, de cînd se cunoaște prima însemnare cu data sigură, și pînă în anul 1859, indiferent de limba în care au fost redactate: slavonă, română, greacă, polonă, rusă ș.a.

Acest demers istoriografic are principalul merit de a oferi o bogăție de informații utile atît istoricului, cît și filologului sau teologului. La o lectură atentă a celor patru volume, cititorul poate observa că însemnările sînt adevărate izvoare pentru istoria culturii și cea politică, economică și socială. Importanța însemnărilor de pe manuscrise și cărți a fost subliniată și de N. Iorga care atrăgea atenția asupra faptului că alături de „istoria oficială, solemnă, pe care o voiesc, o cer, o revăd adesea și o schimbă, o aprobă pentru folosul faimei lor domnii întii, puternicii de sub cîrmuirea lor de pe urmă” este și „istoria care nu e compusă, ci numai însăilată, notată incidental și sporadic de cei modești și puțin cărturari uneori, care nu se gîndesc nici la un patron, nici la un public, ci pun pe hîrtie ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă ori nevoia de a face și pe alții, necunoscuți, martori ai suferințelor, isprăvilor și întîmplătoarelor bucurii ale lor. E istoria țării prin cei mici”⁷.

Așternute pe filele albe de la începutul sau de la sfîrșitul cărților, pe marginile paginilor sau la sfîrșitul textului, însemnările de pe cărți sînt mărturii ale nevoii imperioase a „celor mici” de a scrie fapte spre „aducere aminte”. Chiar dacă unele însemnări notează lucruri derizorii precum cea de pe o *Carte românească de învățătură*: „Am cercat pana și cerneala” (I, p. 210) sau cea de pe coperta unui *Miscelaneu* din secolul al XVIII-lea: „De mult ce am cetit, am și urît. Și nemiavînd ce face, am scris pe această carte, fiind și bade Costandin Goroveiu. Satul Poienile Oancii, ținutul Roman, ocolu Siretului di sus” (I, p. 210), iar altele notează doar numele copistului, a celui care a citit cartea, a posesorului sau a donatorului, fiecare dintre cele mai multe însemnări se constituie într-un adevărat „arc peste timp”, pentru că sînt scrise „ca să să știe”: „Să s(e) știi de cîndu am fost în sfînta mănăstire Solca, eu multu păcătos Ștefan diiacu ot Rădăuș, și au fostu egumin Măzărianul. Și îmbla anul așa, văleat 7264 <1755>sep(temvrie) 10” (II, p. 47); „Să să știe cînd au venit moscalii. Luni dimineața au intrat în Iași Sima căpitan, cu cîțiva voluntiri iar vineri au intrat Prozorovskii general cu frumoasă oaste. Gheorghe popa iscal. Let 7278 <1770> septembrie 21, au intrat” (II, p. 201); „Să să știe că am cumpărat eu Andrieșoiaie, această sfîntă carte, anume *Octoith*, și am dat la

⁷ N. Iorga, *Istoria țării prin cei mici*, în „Revista istorică”, VII (1921), nr. 1-3, p. 26.

sfânta biserică în Pojorîta, unde să prăznuiește hramu Sfântului Neculai și am dat pe dînsa 13 lei... Și am scris eu, preutul Neculai din Pojorîta, cu zisa lui Andrieșoiaie, aceasta, la let 7283 <1775> iunie 29” (II, p. 243); „Să să știe de cînd am ieșit de la școala dascălului Chiriac, la anul 1811 dechemvrie 21 și am intrat la isprăvnicia Ieșului, la anul 1812 ghenar 8, în vreme preînalt exelenție sa domnul ghenearal, sftetic de taină, sănător și proedos divanurilor Cnejii Moldavvii, Valahiei și cavaler, Vasilie Ivanovici Crasno Milașăvici. Și m-am dat supt povățuire dumisale banului Toader Carp, fiind ispravnic, și cu dumnealui spatarul Costantin Catargiu și dumnealui sulgeriu Ianachi Adam samiș. 1812 ghenarie 10. Toader Buzilă” (III, p. 297); „Să să știe de cînd au intrat măria sa Scarlat Alexandru calimah voievod, în anul 1812 noiembrie în 23; zioa era vineri, la șasă ceasuri din zi. Alexandru” (III, p. 306); „Să să știe că la anul 1846 dechemvri 18 zile, la 6 ceasuri din zi moldovenești, s-au sfîrșit părintile mitropolitul Veniamin, fiind hirotonit la mănăstirea Slatina. Și au șazut acolo cinci ani fără o lună” (IV, p. 328); „Să să știi di cînd au intrat nemții în Țara Moldavii, la anul 1854, pi la 5 săptemvri, și au ieșit moscalii, ci erau trecuți pisti Dunări ca să cuceriască pe turci, pentru libirare creștinilor din Țara Turciască. Iar nemții au șazut în țară de la 1854 săptemvrie 5 pîră la 1857 marti 20 și s-au dus în țara lor. Însă cît au șazut au făcut mari pozni; au omorît pisti 250 oameni cu înjungheri di baiuneti și cu cuțiti și cu mari greu ni-au scăpat Dumnezău de dînșii, prin agiutorul franțujilor. Am scris aice ca să să pominească multi vremi, la anul 1857 marti 20. Dimitrii Zdrobiș sardar” (IV, p. 511).

Dar cine sînt cei care au scris „ca să să știe”? Din însemnări se poate observa că unii sînt oameni cu oarecare știință de carte, scribi în cancelariile domnești, boierești sau bisericești, logofetei, preoți, dascăli, care au copiat cărți la poruncă sau îndemn și cu cheltuiala celui care comandă cărți: „Această carti s-au scris, după cum să vedi, cu osărđia și toată cheltuiala robul(ui) lui Dumnezău Iordachie Darie biv vel pah(arnic), ispra(vnic) ținutului Neamțului, în anul de la întruparea Domnului 1772 avgust 2, de Costandin Stăncescu” (II, p. 209); „*Hronografu* care să cheamă moldovenește *Scrisoare anilor*, scris cum să va arăta înaintea, cine au scris. Și s-au scris în zilele preluminatului și preînălțatului domnu și stăpînitoriu a toată Moldavia Ioan Grigorie Alexandru Ghica voievoda, în anul de la zidire lumii 7274, iar de la întrupare lui Dumnezeu cuvîntul, 1766, luna martie 27 de zile, întru pomenire răposaiilor domni a pămîntului Moldovii, cu toată cheltuiala post(elnicului) Alexandru Hurmuzache” (II, p. 156); „Cu bunăvoința și blagoslovenia a preacinstului sf(i)ntiei sale părinteli chir Sofronii ieroschimonahul arhimandritul sf(i)ntelor mănăstiri a Neamțului și al Secului, scosu-s-au această carte, *Canoanele Născătoarei de D(u)mnezeu*, de pre limba slovenească pre limba românească și s-au și scris” (III, p. 24).

Alți „autori” ai însemnărilor sînt cititori ai cărții care, aflați în posesia temporară sau definitivă a acesteia, își lasă impresiile de lectură: „Am cetit și eu întru această cărtetică cari iaste foarte învățătoare de om hristian și cini va ceti aice și cu minte mai vîrtos să înțăleagă. 1846 fevruari 6. Costantin Nacu” (IV, p. 317); “Această carte vrednică de citit e nouă, moldovenilor, și de mare folos” (IV, p. 581), după cum aflăm dintr-o însemnare de pe un exemplar al *Descrierii Moldovei*. Pe un manuscris din 1798 un cititor recunoaște frumusețea cărții, dar nu este convins de cele citite și scrie cu nemulțumire: „Și eu, cel mai jos iscălitu pe această *Istorie* am cetit. *Istorie* sînt minunate, dar nu sînt adevărate. 1798 ian(uarie). Miron didascalos” (III, p. 24). Unii „autori” dau sfaturi pentru cei care vor să însemneze ceva pe vreo carte: „Fiule, cîndu scrii ceva pe vreo carte ce iaste cinstită, nu scrie fieștece, nici neîngrijii, ce scrie ce iaste de treabă. Căci cît va trăi acea carte, slova ta încă va fi acolo, și sau te va lăuda, sau te va huli” (I, p. 528).

Adeea copiii notează numeroase scuze exagerate pentru greșelile pe care le va constata cititorul: „Tuturor cui s-a întâmpla să citiască pe această carte, cu toată smirenii și cu toată umilința me mă rog, aflînd greșeală în cuvinte sau ori în ce, cu duhul blîndeților să îndreptați, iar pe mine păcătosul să mă iertați, fiindcă deodată am și talmăcit-o și am și scris-o, și poate or fi și greșale. Îndreptați, fraților, și mă iertați, milostivul Dumnezău să vă ierte și pre voi pre toți, amin” (II, p. 139).

Însemnările de pe cărți dovedesc că în secolul al XVII-lea lăcașurile de cult sau comunitățile sătești din Moldova posedau o adevărată zestre culturală, deoarece cartea devenea obiect de danie făcută bisericii satului sau unei mănăstiri, chiar dacă aceasta era procurată pe cheltuială proprie a donatorului. Aceste acte de danie nu se făceau întîmplător, ci la marile sărbători creștine, cînd toți membrii comunității erau prezenți.

Statutul sociocultural al donatorilor de carte, psihologia de masă sau cea individuală, dar și comportamentul uman sînt reflectate în însemnările de pe cărți. Iată cîteva exemple în acest sens: „Această sfîntă carte, *Tipic*, a făcut-o smeritul arhiepiscop și mitropolit al Sucevei, Anastaiea Crimca, întru pomenirea părinților lui, Ion Crimca și Crîstina, și a dat-o la nou-zidita sa mănăstire Dragomirna, unde este hramul Pogorîrea Sfîntului Duh” (I, p. 172); „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvîrșirea Sfîntului Duh, dreptmăritoriul și de Hristos iubitorul Io Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovii, fiul dreptmăritoriului Ștefan Tomșa voievod, domnia sa a binevoit și a dat și s-a scris acest sfînt *Tetraevanghel*, care l-a dat la nou zidita sa mănăstire Solca” (I, p. 164); „Să să știe că această carte anume *Octoih*, este cumpărată împreună cu alte cărți, anume un *Triod*..., o *Liturghie*, o *Psaltire mică*, un *Catavasier* de cel cu tri: grecesc, rusește, rumânește, cumpărat de satul Solonețul împreună cu satul Todirești, la biserica din Soloneț, unde se prăznuiește hramul Sfeti Nicolae...” (II, p. 265). Se observă din însemnările de mai sus și din majoritatea celor cuprinse în volumele la care ne referim că, de cele mai multe ori, motivele donațiilor aveau conotații religioase.

Examinînd însemnările vechi de pe cărți se poate constata un fapt interesant: cărțile nu sînt doar odoare bisericesti, fapt dovedit de formule precum: „această sfîntă” sau „sfîntă și dumnezeiască” cu care încep aproape invariabil însemnările, ci ele sînt tratate ca niște ființe, atunci cînd sînt răscumpărate. În acest sens, găsim pe un *Minei pe luna octombrie*, din 1676: „scriem și mărtorisim cum am răscumpărat această carte den mîna cazacilor, c-au fost robită” (I, p. 281), iar de pe o *Evanghelie* de la București, din 1682, aflăm: „Această carte spun tătarii că au luat din Țara Românească, că dacă ar fi fost din țara noastră nu ar fi adus-o la noi, pentru că să aude de (unde o au) scos. Și este (dez)robită din robie d-a trie oară, și au vinit un tatar și am răscumpărat-o” (I, p. 296). Aceste însemnări evidențiază măsura valorii cărții care, simbolic, este asimilată obiectelor de cult. De aceea, grija față de cărți îi determina pe cei care făceau însemnări să recurgă la afurisenii sau la blesteme inspirate din hagiografia creștină, după cum reiese dintr-o însemnare pe un *Apostol* din secolul al XVI-lea: „Iar cine ar îndrăzni să o vîndă, acela să fie de trei ori blestemat și proclat și anatema de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului și al pămîntului, și de cei 318 Părinți de la Niceea și de toți sfinții care au plăcut lui Dumnezeu” (I, p. 64).

Multe cărți fac obiectul unei moșteniri sau au constituit prilej de judecată: „Să să știe că acestu sfîntă carte, anu(me) *Prologar* au rămas de la ne(nea), po(me)nitu Isac, Du(m)nezău să-l ierăte. Și după moartea nenii s-au sculat unchiul meu, preutul La(z)ăr ș-au luat și au ținut-o la dînsul multî vreme. Apoi eu, trebuindu-mi cartea, știind că au rămas de la neani, i-am dat strînsoria să-mi dea cartea. Iar el, nevrînd să-mi dea cartea, (zi)cînd că au dat surori meali

Ileanii 2 zloț pe vremea unii fomeți apoi mǎrgîndu noi cu uncāl meu cu preutul Lazar Vasil la giudecat(ă), giudecata au zis să dau acei 2 zloți pǎntru suru-mia, să-i eu cartea” (I, p. 427).

Însemnările de pe cărți oferă informații bogate privitoare la circulația cărților românești și a prețurilor acestora. Se verifică faptul că procurarea unei cărți presupunea un efort financiar din partea cumpărătorului și, de aceea, uneori eforturile erau colective pentru achitarea contravalorii cărții, după cum reiese dintr-o însemnare din 1753, de pe un *Penticostar* din Iași: „Izvod de cumpăratura acestui Penticostar...să s(e) știe anume: 2 lei pol, 6 bani, au dat Măgăreștii; 1 leu pol au dat Cheptăneștii; 4 pol, 8 bani, au dat Andrei căp(itanul) și Săhăidac, 1 leu, 6 pol au dat, amin, streini. Fac 6 lei 8 paral(e)” (II, p.18) sau dintr-o însemnare din 1814, de pe un *Apostol*: „Însămnare pentru pǎralele cari s-au cumpǎrat acest Apostol, cari anumi s-au însămnat: Dănilă staroste, 1 leu; Ion Vrabie, 1 leu; Sămion cojocar 30 pǎrale; Apostol Rusu, 20 pǎrale; Lupu cojocar, 10 pǎrale; Mihai ciubotar, 10 pǎrale; Apostol Său, 20 pǎrale; Vasile a Neculăsăi, 1 leu; Ion Pleșa, 20 pǎrale; Vasile Savin, 1 leu; Ile vǎcari, 30 pǎrale; Ion Mihălache, 1 leu; Vasile Ursu, 1 leu; Ioniță Istrati, 1 leu; Ioana vǎdana, 30 pǎrale; Toader Pintilei, 1 leu; Parfene a Cărstîinii, 1 leu; Vasile Bunic, 1 leu; Maței a Pǎvǎloai, 20 pǎrali; Luca Tomii, 10 pǎrali; Toader Vreme, 20 pǎrale; Ion, Andrei, Toma, 20 pǎrale; Gavril sin More mazil, 14 lei; Roman Savin, 1 leu; Nechifor Cepuc, 20 pǎrale; Gavriluță, 10 pǎrale; Neculai ciubotar, 20 pǎrale; Ghiorghe Dodu, 1 leu; Dănilă Vǎrzari, 20 lei, Vasile Dănilă, 20 pǎrale” (IV, p. 572).

Cercetarea însemnărilor păstrate pe diferite cărți evidențiază faptul că, uneori, prețul unei cărți era compus nu numai din bani, ci și din produse agro-alimentare: „Izvod de ce am dat, bani, lei, să să știe: 16 bani, întâi, sara, la noi; 6 bani o oc(ă) vin la Crîngu; (6 bani) o oc(ă) vin Costachi căraușu; 2 pot(ronici) ce am mai dat(u); 12 bani mai dat dup(ă) cas(ă) Cozmei; 19 bani, tij, un pește; 16 bani, tij, un pește; 14 bani tij, înc(ă) unu; 10 bani Toma”, pe o *Psaltire*, înainte de 1709 (I, p. 371).

Parcurgînd paginile celor patru volume, cititorul poate afla informații bogate și despre circulația banilor în Moldova: „Acest *Tetraevanghel* a fost robit de păgîinii tătari și nu se știe de la ce loc a fost înaintea și cine l-a făcut. Și l-a răscumpărat robul lui Dumnezeu pan Ioan Golii, mare logofăt, și a dat pe dînsul 1200 de aspri” (I, p. 87); „Să să știe de această carte că o am cu(m)părat eu, popa A(n)tonie, și am dat o iapă întărnită și i-am rupt prețul de 25 de flo(rin)ți” (I, p. 219); „Prețul florinului se trece la prezenta socoteală cu 6 groși și 90 parale, socotindu-se ducatul, adică cu un gros și 60 de aslani florinul” (II, p. 565); „Această *Strastie* cu *Triodul* este cumpărată de mine și de lăcuitorii Cioboroni în taleri 70” (III, p. 451); „Aceste cărți grecești de față, adică: 12 *Minee*, un *Octoih*, un *Triod*, un *Penticostar*, o *Psaltire*, un *Apostol* și o sfință *Evanghelie* și un *Ceaslov mare*, s-au cumpărat de către prenevseviul sava Corne diac de vistierie pentru 15 bani olandezi” (IV, p. 390). Asprul, florinul, ducatul, talerul, leul sînt doar cîteva dintre monedele care au circulat în Moldova, după cum reiese din studierea prețurilor cărților. Se confirmă faptul că de la mijlocul secolului al XVII-lea, ca o consecință a declinului politic în care se afla Moldova, piața monetară a acesteia a ajuns să fie deschisă către o diversitate de monede emise în întreaga Europă⁸.

⁸ În această epocă s-a impus talerul-leu olandez, o monedă de argint foarte populară în întreg Imperiul otoman datorită titlului ridicat și însemnelor foarte clar reprezentate. Popularitatea talerului-leu era însă atât de mare, încît s-a ajuns ca, după încetarea efectivă a circulației sale, să fie identificat cu însăși noțiunea de monedă. Astfel a apărut o monedă de calcul numită leu, divizată în 40 parale.

Variația prețurilor din însemnări poate demonstra și o creștere a numărului tipăriturilor, mai ales începând de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fapt firesc avînd în vedere sporirea numărului de tipărituri și copii manuscrise, precum și a cunoscătorilor de carte. Însemnările din această perioadă surprind unele dintre cele mai tensionate momente ale istoriei secolului al XVIII-lea, și anume: războaie, schimbările dese de domnie, epidemii, cataclismele naturale, execuții publice.

Pe o *Carte românească de învățătură* din Iași, de la 1643, un preot notează: „Cinstit și al nostru bun prieten F. M. (îți scriu) să știi de cînd au venit muscalii în Țara Moldovei și s-au lovit cu turcii în (Stănilești) pe Prut și s-au bătut 3 zile și trei nopți și cînd a fost a patra (zi) ei nu s-au întors, ș-au venit tătarii ș-au prădat Țara Moldovei. Și eu, preotul Miron, am fost în Codru Tigheciului, înconjurați de tătari, 12 săptămîni, (în) căși de pădure, pînă cînd oastea moschicească a lovit Brăila ș-au bătut-o și s-au dus moscalii în țara lor, și au venit domn din nou în scaun Neculae voievod”.

Însemnările surprind și schimbări de domnie, maziliri și înscăunări: „La 1819 iunie 13, s-au mazilit prăpădenie oamenilor Scarlat Calimah voievod, făcîndu-să domn în loc mării sa Mihail Gligorie Suciuc voievod la Moldova, îmbrăcînd caftan de domnie din dragoman mari a porții” (III, p. 494).

Pe un *Ceaslov* din Iași este consemnată execuția înfricoșătoare a celui care îl atacase pe mitropolitul Iacov al Moldovei: „La letu 1796 mart(ie) 16 zăle, la 4 ceasuri din ză, în domn(ie) mării sale priînălțatului domnii mării sa Ioanu Alecsadru Calemah v(oi)e vod, s-au întîmplat în scara curții un omu, anumi Toadir Cheiribău, au îngiungheatu pe preaosfințai(a) sa părintele chirio chir Iacob, arhiapis(o)p și mitropolitu Moldavi. Și pi cil ticilos l-au pedepsit cu tăiari în patru părți, i-au împărțat trupul și l-au pusu în patru locuri. Și am scrisu eu, ca să mă pomine(a)scă, T(e)od(or) Vîrnav” (III, p. 21).

„Micii cărturari” surprind și groaza provocată de ciuma care devenise endemică la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul următor: „Leat 1797, în vremea cînd au fost mare...ciumă...au murit creștini” (III, p. 13); „Și în vreme aceie s-au făcut zurbalic mari pentru pricina ciumii, zicînd vodă cu boierii Ieșului că esti ciumă și vinde calintiriurile pînă la o sută de mii de lei. Și au priceput norodul și s-au sculat cu jalbă ca să să jăluiască. Și mării sa Scarlat Alexandru Călimah voivoda au poroncit arnăuților să împușci în norod. Și s-au făcut mari zurbalic că au rădica pre preosfinție sa și esarhu Viniimin Negel, ca să scoată pre vodă din curti, să ie-l dii pre mîna lor. Și au stătut preosfinție sa și au făcut paci și s-au liniștit” (III, p. 455).

Tot sub semnul lui Thanatos stau și cutremurele. De pe un *Minei* din 1638 aflăm: „Să se știe de cînd s-au cutremurat pămîntul di au căzut multe sfînte mănăstiri. Atunce au căzut și sfînta Golăe din Ieși, și la cestu cutremur multe morți de om s-au făcut și pămîntul a crăpat pe multe locuri. Și s-au cutremurat miercuri” (I, p. 483). Din alte însemnări aflăm că în secolul al XVIII-lea cutremurele au avut o frecvență neobișnuită: „În 1761 aprilie 18, ziua miercuri, ora 2 din zi, în timpul domniei preainălțatului nostru domn Ioan Ioan Teodor voievod, în Moldova fiind, a fost mare cutremur, păstorind preasfințitul mitropolit al Moldovei chir Gavriil, fratele acestuia. Și am scris eu, Constantin Chefalas” (II, p. 108); „Si știe de cîndu s-au cutremurat pămîntul în zilele preainălțatului domn Costandin Mihai Șuțul voievod, în văleat de la zidirea lumii 7380 <1772> noiembrie 27” (II, p. 211).

Privind doar prin prisma acestor evenimente, s-ar putea crede că însemnările surprind doar tristețea, dar cititorul care își va face „iscusită zăbavă” pentru a parcurge cele patru volume ale *Însemnărilor de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei* va avea bucuria descifrării sensibilității unei epoci. Bogate în informații utile tuturor celor interesați de a se

In Memoriam ALEXANDRU PHILIPPIDE

împărtăși de spiritualitatea epocii, *Corpusul* editat de cei doi renumiți istorici este recomandat și lingviștilor, cu precizarea făcută de editori în *Prefață* că, din cauza faptului că nu au intervenit în transcrierile textelor românești reproduse după ediții anterioare, lingviștii interesați de aceste texte trebuie să fie prudenți în folosirea acestora, datorită mării diversități a regulilor fonetice adoptate de editori. (Ionela ENE)